

De la teoria a la pràctica

Gustau Muñoz

Assagista i traductor.

Cap de redacció de *L'Espill*

EL MÓN ACTUAL, COM BÉ SABEM, ESTÀ IMMERS EN un procés accelerat de globalització. El debat sobre aquest fenomen i les seues conseqüències dura ja més d'una dècada. Durant un temps hom podia escoltar veus fortament escèptiques quant a la novetat i l'abast de la globalització. En canvi, a hores d'ara, enmig de crisis molt serioses i de la contestació dels moviments antiglobalització, el que sura més aviat -més enllà de pors i esperances exagerades- és una coincidència bastant general a acceptar-ne la realitat i la capacitat de condicionar el present i els escenaris imaginables de futur.

La globalització actual (que, certament, té precedents històrics, especialment al darrer terç del segle XIX) constitueix un salt qualitatiu en la interrelació econòmica i política mundial. Té moltes cares: comercial i productiva -augment dels intercanvis, subdivisió intercontinental dels processos productius, multiplicació del nombre d'empreses que funcionen amb un horitzó pròpiament mundial-, financera -els mercats de capitals i de diner connectats-, i cultural -la difusió d'informacions i continguts basada en la revolució de les comunicacions-. Tot plegat condueix a una més gran rellevància de les variables polítiques exteriors, a l'obertura econòmica obligada de països i regions d'arreu, a la relativització en alguns casos del paper dels estats (que perden part de les seues funcions) i a una certa dosi d'homogeneïtzació cultural. De fet, un component substancial de la cultura té suport industrial, és una mercaderia, i com a tal és comercialitzada i circula per circuits d'un abast cada vegada més gran. Els grans fenòmens culturals de masses i les indústries culturals promouen les noves condicions de la globalització, i en són alhora resultat.

De bell nou hom vol vendre la idea, de vegades amb subtileza, d'altres amb brutalitat, que el castellà és l'únic idioma útil, el que permet la instal·lació en el món, la projecció universal i l'existència en un entorn en què les grans dimensions -els grans mercats, les grans audiències- són determinants, amb les conseqüències polítiques corresponents, convenientment elaborades als discursos falsament "no nacionalistes", que han esdevingut a hores d'ara una mena de pensament únic en l'àmbit espanyol

La globalització obre una nova fase, presenta aspectes certament inacceptables (en la seua forma no compensada, desequilibrada), però també altera en un sentit potencialment favorable inèrcies històriques i configuracions sociopolítiques establertes d'ençà de molt de temps¹.

El context d'una reacció

En principi, d'aquest rerefons -que recull algunes de les dades que actuen i configuren el present i que s'accentuaran encara més- en podríem extreure conclusions positives pel que fa a la necessària aproximació cultural entre Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià. Un món globalitzat en aquest sentit ha de menar, en bona lògica, a intensificar aquesta aproximació, perquè en un altre cas la nostra cultura -dividida i de petita escala- seria massa feble per a defensar-se. D'altra banda, la relativització dels estats tradicionals (que cedeixen parcel·les de sobirania a entitats de més abast) seria un fet a considerar, per tal com podria obrir la porta a acomodacions institucionals més adequades, properes i acostades a la realitat històrica i lingüística, i a tota mena d'interessos derivats del fet de compartir un espai social i econòmic comú. La nova configuració política i econòmica donaria, precisament, una nova rellevància a aquest espai comú².

Però és clar -i ho constatem tots els dies- que hi ha qui, precisament per això, en fa una altra lectura, de signe radicalment diferent, i actua en conseqüència, amb uns efectes que dominen l'escena política espanyola dels darrers anys. Alguns nuclis de poder de l'Estat espanyol han extret, d'aquest panorama i de les possibilitats que té implícites, la conclusió que cal enfortir el procés de nacionalització espanyola, bastit sobre el motle castellà, i potenciar el que anomenen els "elements de cohesió" interns. Assistim de fet a una reacció neoestatalista intensa, a un rebrot del nacionalisme espanyol que, amb la coartada constitucionalista, promou un seguit d'iniciatives homogeneïtzadores en el terreny politicoinstitucional i cultural.³

Amb totes les limitacions, la Constitució de 1978 havia reconegut un cert grau de pluralisme cultural i nacional. Ara es tracta de rebaixar-ne el contingut, de relativitzar i reduir fins i tot aquest reconeixement tan mínim per la via dels fets. D'ací l'arrogància d'un poder que s'allunya de la cultura del pacte i del consens, la negativa a alterar ni una coma del text constitucional, la nul·la disposició a acceptar "relectures" més favorables al pluralisme per tal d'avançar solucions als conflictes pendents, i -lluny d'això- la tendència a recuperar competències per a l'Estat central. O la no preparació psicològica de la població espanyola-castellana a conviure amb la diversitat. Tot plegat es veu ben bé en una gamma molt àmplia de qüestions de caire polític i també cultural: de la definició estrictament radial de les noves infraestructures a la promoció de grups multimèdia, plataformes digitals i indústries culturals

amb seu a Madrid, del nou paper de la RAE a la potenciació de l'Instituto Cervantes en la projecció exterior i interior del castellà. O en les reinterpretacions de la història en clau espanyolista, en l'ofensiva "sense complexos" de creació d'opinió a càrrec d'un estol atapeït d'intel·lectuals i publicistes o, fins i tot, en les darreres reformes de l'ensenyament secundari i superior. De bell nou hom vol vendre la idea, de vegades amb subtileza, altres vegades amb brutalitat, que el castellà és l'únic idioma útil, el que permet la instal·lació en el món, la projecció universal i l'existència en un entorn en què les grans dimensions -els grans mercats, les grans audiències- són determinants, amb les conseqüències polítiques corresponents, convenientment elaborades als discursos falsament "no nacionalistes", que han esdevingut a hores d'ara una mena de pensament únic en l'àmbit espanyol, i que conviden sistemàticament a cancel·lar qualsevol reivindicació nacionalista de l'anomenada perifèria.

El País Valencià és clau una vegada més

En aquest esquema, una vegada més el cas valencià esdevé cabdal i, encara que no ho sembla mirat amb ulls excessivament distanciat i autosatisfets, assumeix un valor estratègic. Així com a l'època de la transició democràtica fou fonamental impedir el desenvolupament d'una autonomia plena al País Valencià perquè això hauria potenciat en excés l'enfocament autonòmic del model constitucional, i hauria afavorit probablement una orientació si més no federal, i així com llavors hom va trobar essencial d'alçar grans murs de separació entre Catalunya i el País Valencià (i les Illes), fins al punt de prohibir expressament a la Constitució la federació de comunitats autònomes (i quines podrien federar-se, sinó les nostres?) i d'atjar sense cap escrúpol i fins a extrems d'una virulència esfereïdora el conflicte identitari valencià, així ara -en la nova fase històrica- es tractarà de consumir la separació cultural i el distanciament a tots els nivells entre els països de llengua catalana.⁴

El govern actual de la Generalitat Valenciana, en mans del Partit Popular, s'ajusta fil per randa al guió marcat. I així, alhora que rebaixa tot el que pot el contingut nacional de les institucions i la cultura del

Alguns nuclis de poder de l'Estat espanyol han extret, d'aquest panorama i de les possibilitats que té implícites, la conclusió que cal enfortir el procés de nacionalització espanyola, bastit sobre el motle castellà, i potenciar el que anomenen els "elements de cohesió" interns. Assistim de fet a una reacció neoestatalista intensa, a un rebrot del nacionalisme espanyol que, amb la coartada constitucionalista, promou un seguit d'iniciatives homogeneïtzadores en el terreny politicoinstitucional i cultural.

País, no manté cap relació institucional amb els governs català i balear, no admet formalment i explícitament la unitat de la llengua, es nega a qualsevol intercanvi cultural per raonable que siga, i arriba fins a límits grotescos com ara d'eliminar els autors catalans i balears dels currículums obligatoris de l'assignatura "Valencià. Llengua i Literatura" en l'ensenyament secundari o d'eludir el reconeixement de la titulació en filologia catalana com a prova suficient de coneixement de l'idioma a efectes del requisit lingüístic exigint per a l'accés a la funció docent.

I tot això malgrat que el fonament legal de la constitució de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua assumeix -bé que de manera franca- ment recargolada- la unitat de la llengua (via la pertinença a un mateix "sistema lingüístic"), i que la base normativa que fa servir i pensa desenvolupar és la de les Normes de Castelló de 1932, una versió de la normativa fabriana, que és i ha estat el model normatiu emprat per la majoria aclaparadora (pràcticament la totalitat) dels escriptors valencians contemporanis, l'Administració, els mitjans de comunicació, el món escolar i la Universitat.

El govern valencià del PP, certament, s'ha distanciat del secessionisme lingüístic obert perquè això tenia massa costos, i era excessivament impresentable i poc convenient, però a la pràctica es manté en una línia inconseqüent d'allunyament del marc cultural comú determinat per la llengua, com hem vist, i mira de reintroduir una mena de secessionisme tou en el model de llengua -en la definició de l'estàndard d'ús oficial- i, sobretot, en el terreny cultural. Un exemple palès de tot plegat, però n'hi ha molts més, és el fet que no es planteja de cap de les maneres integrar-se a l'Institut Ramon Llull, recentment constituït, i del qual formen part només Catalunya i les Illes, ni promou cap acord de cooperació com seria lògic i raonable. Més aviat, fa tot el contrari.⁵

Això es produeix en un context molt determinat. Perquè d'altra banda, el govern del PP manté i alimenta el procés desfermat de castellanització (de substitució lingüística) tant pel que fa com pel que deixa fer. És a dir, fa tots els possibles per erosionar les bases culturals del fet nacional. El panorama de l'ús social de la llengua, de la seua difusió entre els immigrants i residents estrangers, del seu ús en l'administració pública, de la generalització de la seua presència vehicular al sistema educatiu, als mitjans de comunicació públics i privats, i en la vida quotidiana als grans nuclis urbans, en aquestes condicions, és realment preocupant. Un instrument que podria ser tan útil com la Radiotelevisió Valenciana ha estat totalment malaganyat i és a hores d'ara una eina més -i especialment indigna- de castellanització cultural. En l'etapa política anterior (1982-1995), protagonitzada pel partit socialista, es van fer algunes coses positives (com ara la promulgació el 1983 de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià), però amb timidesa i sense l'empenta suficient. Ara aquell mínim impuls està aturat, i en alguns aspectes hom impulsa a cor què vols la reversió de processos que havien estat tot just insinuats.



El conflicte identitari (al voltant de la llengua, símbols i condició nacional) s'ha apai-

El panorama, si hem de ser realistes, és bastant fosc. I tanmateix cal dir que hi ha també bones notícies, aspectes molt positius que hauríem de valorar adequadament, en allò que tenen de realitat tangible i de promesa de futur. La cultura valenciana d'expressió catalana ha fet el seu camí malgrat dificultats de tota mena, amb gran sentit històric i de responsabilitat, i s'ha desenvolupat i enriquit --a contracorrent-- d'una manera palesa.

vagat considerablement, tot i que els sectors interessats es cuiden de mantenir en la reserva alguns elements clau per potenciar-lo si de cas els convé, arribat el moment. Però de tota manera, i malgrat que es pot pensar que s'ha apaivagat perquè s'ha produït un retrocés molt seriós, en les condicions actuals hi ha base per a fer socialment visibles i reclamar amb legitimitació les tasques pendents lligades a la recuperació del valencià, que seria el motiu real i de fons de tants conflictes artificials.

El govern del PP es mou en el fil de la navalla en les qüestions identitàries. Formalment diu que "defensa" i "promou" la llengua a tots els nivells (més encara i tot que els socialistes), per bé que els fets són eloqüents, i diuen tot el contrari. És clar que disposa d'un gran aparell mediàtic. Però no pot dir obertament a l'opinió valenciana allò que els seus equips pensen en privat (allò que viuen realment en el seu univers mental castellanit-zat). Es troben així davant un cúmul de contradiccions que algun dia caldrà descabdel·lar. Però ara com ara el context cultural és favorable, car ja sabem que aquesta dreta practica l'art de la incoherència -no busca ni li cal referir la seua actuació a valors i a principis- i això és celebrat en termes de pensament feble, difús i postmodern: de pragmàtica del poder. I que no tenen enfront una oposició suficientment contundent.

El panorama, si hem de ser realistes, és bas-

tant fosc. I tanmateix cal dir que hi ha també bones notícies, aspectes molt positius que hauríem de valorar adequadament, en allò que tenen de realitat tangible i de promesa de futur. La cultura valenciana d'expressió catalana ha fet el seu camí malgrat dificultats de tota mena, amb gran sentit històric i de responsabilitat, i s'ha desenvolupat i enriquit --a contracorrent-- d'una manera palesa. Hi ha editorials, revistes, entitats i organismes, amb una qualitat i densitat sense precedents. Avui comptem amb més escriptors, de tots els estils i gèneres, que mai. La llista seria massa llarga. El món escolar ha fet una feina enorme i cada any és capaç d'aplegar centenars de milers d'alumnes, pares i professors en trobades multitudinàries, les universitats han fet la seua tasca de defensa de l'idioma i de la racionalitat amb dosis altes de dignitat. En aquest sentit, l'Institut Joan Lluís Vives, que aplega les universitats de parla catalana, és un fet real i viu, que fa una contribució fonamental i que funciona amb total normalitat. L'audiència de TV3, que arriba a tot el territori valencià, és considerablement nodrida. Arreu de les comarques hi ha desenes d'entitats cíviques i grups organitzats, sovint amb el suport dels ajuntaments, que perseveren en la lluita per la cultura. La gent ha après, al capdavant, a engegar dinàmiques en condicions adverses, i es pot constatar una voluntat de ferro, basada en una consciència arrelada, que arriba a tot de sectors socials i amb una presència en organitzacions (polítiques,

sindicals, culturals, cíviques) a tot el territori. La unitat de la llengua catalana i la consciència de compartir una cultura comuna és un fet viscut per milers i milers de valencians, malgrat els entrebancs i la tasca de dissuasió del govern actual. Tot plegat és un indicatiu que les coses podrien ser definitivament diferents, que hi ha la llavor (i bastant més que la llavor) d'un futur molt més falguer.

És clar que les conseqüències nefastes del model polític actual malmeten part d'allò aconseguit, i que mentrestant el context ha canviat i la societat s'ha fet més complexa i difícil. La pressió uniformista és forta i més subtil, i té els recursos -gairebé tots- del poder al seu favor. Els nuclis neocentristes, aquells que pretenen forçar la maquinària de la nacionalització espanyola-castellana en els termes que hem vist, tenen una projecció molt destacada al País Valencià a través de les dependències oficials en mans del partit actualment governant. Al seu favor tenen, d'altra banda, la indústria cultural i mediàtica que segrega sense parar models d'actuació -models culturals- que abasten tota la gamma, des de la subcultura barroera (tipus 'Operación Triunfo') fins a l'alta cultura. Tot plegat fa estralls en un país que no compta amb les defenses institucionals i socials escaients.

El País Valencià, potent econòmicament, amb una base industrial i terciària molt considerable -però amb un model socioeconòmic escassament sostenible, basat en un consum forassenyat de recursos i territori-, amb els seus 4.200.000 habitants, és a hores d'ara un país complex, menys compacte i més multicultural (amb escassa capacitat d'integració).⁶ La dinàmica actual presenta aspectes molt preocupants de cara al futur, i pel que fa a la pervivència dels trets bàsics d'un poble diferenciat i consistent. També hi ha elements clarament esperançadors, com hem vist.

Si el país ha de tenir futur com a tal caldria, però, un replantejament a fons, un nou impuls de canvi que sabés conjuminar, com passà als anys seixanta i setanta del segle XX sota la influència del pensament de Joan Fuster, modernitat i identitat en uns termes nous. És a dir, un projecte de país viable,

capaç de salvaguardar i de potenciar la seua identitat i, alhora, lligat a continguts socials, polítics i econòmics en consonància amb una reformulació de la modernitat (reflexiva), i de connectar amb una majoria social clara. El País Valencià ha de plantejar-se molt decididament un canvi polític en profunditat, elaborat amb rigor i dirigit amb intel·ligència. La crisi social generada per l'impacte de la industrialització fou el rerefons de l'impuls valencianitzador dels anys seixanta i setanta (que féu possible l'arrelament social d'una Renaixença ajornada). La crisi de la modernitat irreflexiva i insostenible podria permetre una nova onada nacionalitzadora, amb nous continguts, més complexa (perquè la societat s'ha fet també molt més complexa) i, probablement, d'una fondària i maduresa més grans. Una mica en la línia del procés polític recent a les Illes Balears, però evidentment amb trets molt específics i encara poc previsibles, entre els quals, certament, un concepte no estàtic -obert i integrador- de la identitat, que tanmateix hauria de mantenir indefugiblement la llengua com a tret central, l'únic capaç de cohesionar la societat al voltant de la seua identitat històrica renovada.

El problema torna a ser polític: de claredat d'idees, de rerefons cultural, i de capacitat per encapçalar i dirigir amb la intel·ligència necessària el canvi que necessita la societat valenciana, en el benentès que hauria de respondre a un corrent social majoritari.

Tornar a pensar els Països Catalans
Aquest és el context en el qual es pot tornar a pensar els Països Catalans, de bell nou. El context d'un món globalitzat que reclama aplegar forces per a sobreviure, i el context d'una maduració col·lectiva que, amb tranquil·litat, lluny d'idees massa abstractes i apriorístiques (que esdevenen al capdavant mites de compensació), faça aparèixer com a normal als ulls d'una majoria social allò que sembla normal a qualsevol persona sense prejudicis després d'una reflexió serena.

Les bases per a aquest tomb històric estan presents, existeixen. Són la feina d'unes quantes generacions que han sabut treballar i perseverar, malgrat els motius tan abundosos per al descoratjament i l'abandonament. No ens hem d'enganyar. La dinàmica políti-



ca actual és fatídica i mena al desdibuixament com a poble, a la dissolució. Només un esforç molt conscient de treball rigorós i de voluntat, d'ambició històrica, podria aturar la tendència i revertir decisivament el procés. Precisament aquesta amenaça de dissolució -que activaria, com a resposta, la mobilització i la maduració col·lectives- podria generar un corrent d'opinió suficientment fort per a superar tots els obstacles que hi ha en el camí. I són molts.

Ara: hi ha unes quantes premisses que no es poden passar per alt. La primera és aprendre a mirar amb realisme la situació complexa que vivim. De res no valen els apriorismes i les grans abstraccions. La perspectiva de Països Catalans és complicada perquè té enfront un fortíssim poder separador advers (que es renova constantment) capaç de presentar allò que seria condició de l'enfortiment i la potenciació de la identitat pròpia com una substitució identitària. La nostra història recent és la que és i només una gran tasca pedagògica, la capacitat de cooperació, la solidaritat, l'obertura mental, la superació de desenteniments i de prejudicis, i el sentit històric, a més d'una gran sensibilitat, poden tenir eficàcia, en el sentit d'afavorir una presa de consciència amb projecció social àmplia.

La segona és que cal tenir aquest horitzó de confluència i cooperació sempre present. És

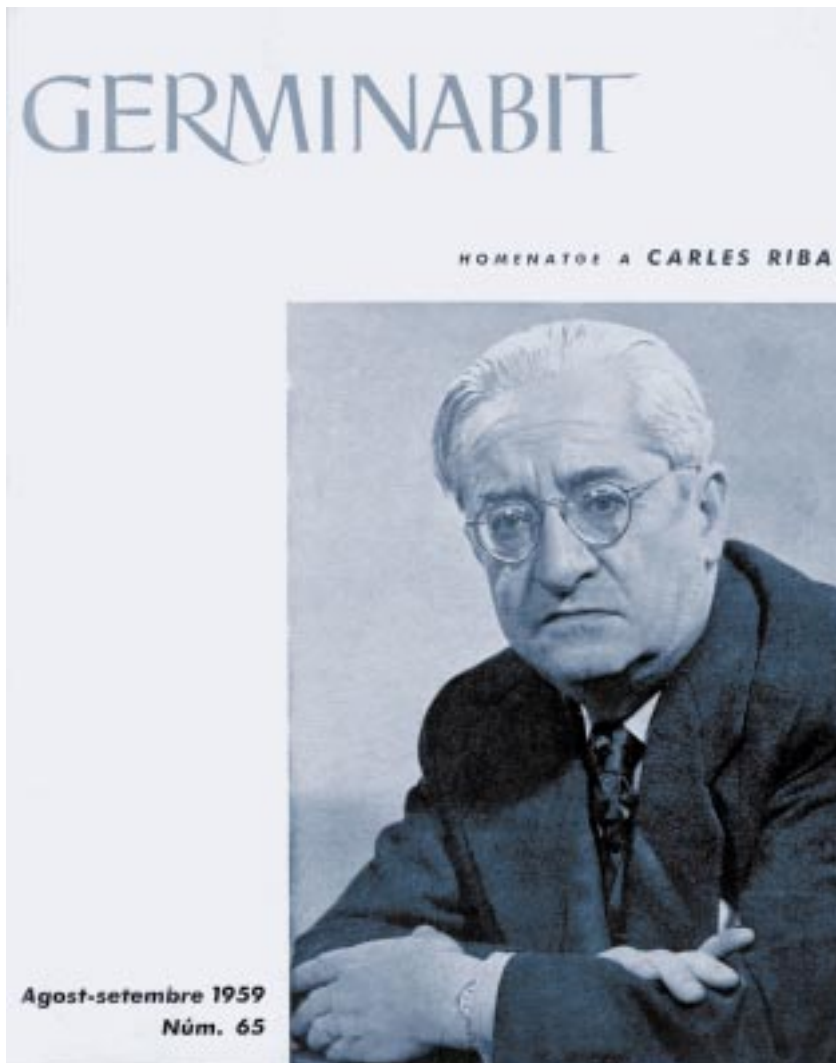
un signe negatiu, per exemple, l'esvaïment d'aquesta perspectiva en els plantejaments seriosos sobre el futur del catalanisme o en la formulació de programes per a Catalunya.⁷ Renunciar a l'articulació de l'àmbit cultural, i a tot el que això implica, és un contrasentit afeblidor. Perdre de vista la realitat més àmplia -tot i les dificultats molt reals amb què ens trobem- és un fet simptomàtic, probablement una mostra de manca d'ambició històrica sobre la qual caldria meditar. Perquè una part dels problemes interns de Catalunya -molt seriosos, d'altra banda- tenen la seua solució, precisament, en aquesta perspectiva més àmplia. I el mateix es podria dir quant a les pèrdues de perspectiva que han sovintejat darrerament en alguns nuclis d'opinió -especialment significatius pel seu paper referencial- al País Valencià, que només en part es poden explicar per la duríssima pressió ambiental.

Aquest és el context en el qual es pot tornar a pensar els Països Catalans, de bell nou. El context d'un món globalitzat que reclama aplegar forces per a sobreviure, i el context d'una maduració col·lectiva que, amb tranquil·litat, lluny d'idees massa abstractes i apriorístiques (que esdevenen al capdavant mites de compensació), faça aparèixer com a normal als ulls d'una majoria social allò que sembla normal a qualsevol persona sense prejudicis després d'una reflexió serena.

La tercera és la primacia de la pràctica. La realitat té exigències que no podem eludir, però que no han de conduir al desenteniment. Es tracta de potenciar els marcs de convivència i d'intercanvi que són a hores d'ara ja una realitat viscuda amb normalitat en àmbits de la cultura, a les universitats i en nuclis socials actius. Fer regular i sistemàtic allò que de vegades és encara esporàdic. Articular molt més, i amb els instruments a l'abast, el nostre espai cultural i de comunicació. Treballar localment però pensar nacionalment. El marc polític i institucional és indefugible, i caldrà saber aprofitar totes les seues possibilitats. De fet, sense reconeixement oficial de cap mena els Països Catalans existeixen avui realment (en termes culturals, si més no), i fins i tot es pot dir que són ara més realitat que mai en raó de l'escurçament de distàncies de tota mena afavorit per



El neonacionalisme espanyol es presenta compacte i ofensiu, i rep suports indirectes, en raó d'una suposada "governabilitat", que semblen, com a mínim, paradoxals i contraproductius. Però tard o d'hora això canviarà.



les noves tecnologies i la rapidesa de les comunicacions. Potser les distàncies mentals hi són encara l'obstacle principal. En tot cas, cal aprofundir aquesta dinàmica fins que un dia es pugui traduir, d'entrada, en una bateria d'acords institucionals, com els que lliguen ja a hores d'ara el Govern Balear i la Generalitat de Catalunya en diversos camps i, especialment, en l'aventura conjunta que és l'Institut Ramon Llull.

I el futur està obert. L'acceleració històrica és constatable. Qüestions i possibilitats percebudes com a llunyanes esdevenen de sobte actuals. A hores d'ara sembla complicat aprofitar les noves condicions que ofereix allò que, per simplificar, hem anomenat la globalització. El neonacionalisme espanyol es presenta compacte i ofensiu, i rep suports indirectes, en raó d'una suposada "governabilitat", que semblen, com a mínim, parado-

xals i contraproductius. Però tard o d'hora això canviarà.

¹Per a una interpretació suggeridora de tot el procés, vegeu Meghnad DESAI, *Globalization: neither ideology nor utopia*, dins www.globaldimensions.net/articles/desai.

²L'anomenat Arc Mediterrani. Sobre la seua realitat i possibilitats, vegeu Vicent SOLER, "L'Arc Mediterrani. Quelcom més que la llengua", *El Contemporani* 19 (1999) i Francesc ROCA, "El model de societat (i d'economia) de l'Arc Mediterrani", *L'Espill* 8/9 (2001).

³Sobre aquesta qüestió, vegeu el dossier "Neonacionalisme espanyol" a *L'Espill* 3 (1999), amb articles de J. S. PÉREZ GARZÓN, J. I. LACASTA-ZABALZA; C. NOGUEIRA, R. COTARELO, J.-F. MIRA i J. RAMONEDA, així com l'article de X.-M. NUÑEZ SEIXAS, "Què és això del nacionalisme espanyol avui?", *L'Espill* 7 (2001).

⁴Sobre els aspectes específics, de fort contingut nacional, de la transició al País Valencià, i sobre els orígens i

l'evolució del conflicte identitari, és fonamental l'aportació recent d'Alfons CUCÓ, *Roig i blau. La transició democràtica valenciana*, Tàndem, València, 2002.

⁵La consellera portaveu del Govern valencià, Alicia de Miguel (típica representant de la burgesia castellanitzada de València) manifestava recentment "la decisió política de no formar parte" de l'Institut Ramon Llull, perquè "no consideramos que tengamos allí nada especial que hacer", segons *Levante-EMV*, València, 5-6-2002.

⁶Per a una anàlisi més àmplia de la realitat valenciana, vegeu Gustau MUÑOZ, "Un país a prova. Algunes claus de la situació valenciana", *El Contemporani* 23 (2001). Sobre variables socioeconòmiques i ambientals és molt interessant el treball de Ricard ALMENAR, Emèrit BONO, Ernest GARCIA et al. *2002: la situació del País Valencià: tendències i indicadors de desenvolupament humà i sostenibilitat mediambiental*, CCOO PV-Editorial Germania, València, 2002.

⁷En aquest sentit és eloqüent l'article de Josep Vicent BOIRA "El catalanisme del segle XXI: un debat sobre nacions, fronteres i estats", *L'Espill* 8/9 (2001), on constata críticament la desaparició d'aquesta perspectiva en diversos llibres recents sobre catalanisme.